

Ненад НИНКОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за историју

Нови Сад

ПОБУНА ПЕТРОВАРАДИНСКИХ ГРАНИЧАРА КОД БОДЕНСКОГ ЈЕЗЕРА 1800. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду се прати генеза незадовољства граничара Петроварадинске регименте која се испољила после Кампоформијског мира, када крајишници нису враћени у своја села, него су остали у близини границе са Француском у ратној приправности. До новог ратног сукоба током 1798. они су спремили више жалби за цара и карловачког митрополита приказујући у њима свој лош положај и пропадање својих породица у Срему. Жалбе су у априлу 1799. предате владару, али су они који су их носили у Беч ухапшени. То је довело до још већег незадовољства. У време великог притиска француске војске на хабзбуршке трупе током 1800. више пута су граничари одбили да спроведу наредбе својих официра што је сматрано побуном. Зато су војницима Првог, Другог и Трећег пешадијског батаљона и Хусарског дивизиона Петроварадинског граничарског пука судили, више њих је стрелјано и обешено, а део премештен у друге јединице. Цео процес је показао колико су граничари трпели у ратним околностима, колико су били оптерећени материјалним давањима у Крајини, али и колико су били у сукобу са својим сународницима официрима. Такође, показало се да је међу њима била жива идеја о потреби стицања посебне српске територије у Хабзбуршкој монархији и добијању српског деспота који би штитио њихов положај.

Кључне речи: Хабзбуршка монархија, Војна граница, Петроварадинска регимента, Срби, Француска, Срем.

Abstract: The paper follows the genesis of the discontent of the border guards of the Petrovaradin regiment, which burst forth after the Treaty of Campo Formio, when the border guards were not returned to their villages, but remained near the border with France in anticipation of a war. Before a new military conflict broke out, during 1798,

* nenad.ninkovic@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао као резултат пројекта *Историјски идентитет Срба у Војводини 1690–1990*, који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност АП Војводине.

they prepared several complaints for the emperor and the metropolitan of Karlovac, describing their bad status and the decline of their families in Srem. The complaints were submitted to the ruler in April 1799, but those who brought them to Vienna were arrested. This led to even greater dissatisfaction. At the time of the heavy pressure of the French army on the Habsburg troops during 1800, there were several refusals of the frontiersmen to carry out the orders of their officers, which was considered mutiny. That is why the soldiers of the First, Second and Third Infantry Battalions and the Hussar Division of the Petrovaradin border regiment were tried, several of them were shot and hanged, and some of them were transferred to other units. The entire process showed how much the border guards suffered in wartime circumstances, how much they were burdened with financial dues in the Frontier, but also to what extent they were in conflict with their compatriot officers. It also turned out that they nurtured the idea about the need to acquire a separate Serbian territory in the Habsburg Monarchy and to have a Serbian despot who would protect their status.

Keywords: Habsburg Monarchy, Military Frontier, Petrovaradin regiment, Serbs, France, Srem.

За Хабзбуршку монархију је период од 1788. до 1815. услед вођења ратова с Османским царством (1788–1791) и Француском (1792–1797, 1798–1801, 1805, 1809, 1812–1814. и 1815) био пун изазова у којима је Војна граница добијала на значају.¹ Ратови с Француском оставили су озбиљне последице у Војној граници, штавише, један њен део (Карловачка и Банска крајина) привремено од 1809. до 1813. није био у саставу Монархије, него под влашћу Француске.² После реформи Марије Терезије којима су граничарске регименте изједначене с линијским пуковима, а Крајина проширена у Банату и Трансилванији, крајишници су чинили петину хабзбуршких војника.³ Непосредно пред последњи Аустро-османски рат, у Крајину је уведен кантонални систем којим су раздвојене цивилне од војних надлежности (1786). Овакво уређење се брзо показало неодрживим, па је 1800. суспендовано и тражено боље.⁴

¹ Хабзбуршка монархија није учествовала само у рату Четврте коалиције 1806–1807 (Helmut Rumpel, *Eine Chance für Mitteleuropa: Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie, Österreichische Geschichte 1804–1914*, Wien 1997, 20–153; Karl Vocelka, *Glanz und Untergang der höfischen Welt, Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat, Österreichische Geschichte 1699–1815*, Wien 2001, 178–183).

² Drago Roksanđić, *Vojna Hrvatska: La Croatia Militaire, Krajiško društvo u Francuskom carstvu 1809–1913*, Zagreb 1988.

³ Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, том II, *Povojačeno društvo (1754–1881)*, Zagreb 1997, 28–29; Barbara Christopher Duffy, *Maria Theresia und ihre Armee*, Stuttgart 2010, 128–140; Јелена Илић Мандић, *Банатска војна крајина (1764–1800)*, Београд 2020, 27–74.

⁴ Johann Heinrich Schwicker, *Geschichte der Österreichischen Militärgrenze*, Wien und Teschen 1883, 191–205.

Зато је 1807. донет Основни граничарски закон којим је војно уређење обухватило све сегменте граничарског друштва.⁵ Кроз ова два закона покушала се први пут од настанка Војне границе њена унификација, с изузетком трансилванијског дела, који никада није био једнак Крајини у Банату, Срему, Славонији и Хрватској. Док је кантонални систем од почетка био осуђен на пропаст, дотле је Основни граничарски закон са минималним изменама из 1850. важио до краја постојања Крајине.⁶

На почетку ратова са Османским царством, а потом Француском, Монархија је имала армију од око 300.000 војника – 57 линијских пешадијских пукова, 17 граничарских, 32 коњичка и 3 пука артиљерије. Командни кадар јој је био стар, а војна тактика је захтевала измене како би одговорила на нове ратне изазове.⁷ Граничарски и линијски пешадијски пукови имали су дванаест компанија, разврстаних у два батаљона, док су четири компаније у трећем батаљону биле резерва за одбрану унутар Крајине. Таква је била и Петроварадинска пешадијска регимента са своја два (фелд)батаљона.⁸ У мирно време у Петроварадинском пуку налазило се 2.800 војника, али је тај број растао у ратно време и 1796/97. износио је преко 6.500 пешака. Укупно ангажованих мушкараца било је знатно више јер су коњаници (хусари) вођени у посебним списковима, а погинулог, заробљеног или рањеног граничара, који више није могао да служи у војсци, неко је морао да замени. Зато се податак о 6.500 петроварадинских пешадинаца односи на очекивани број у сваком тренутку ангажованих војника, док занемарује константну циркулација новомобилисаних и избрисаних из војних спискова, о чему сведоче Месечне табеле Петроварадинске регименте.⁹ Поред тога, војници резервног батаљона који су остали у самој Граници коришћени су за стражу на Кордону према Османском царству.

Ниједан граничарски пук, па ни Петроварадински, није у рат упућен као јединствена формација, него су војници мобилисани у оквиру компанија које су распоређиване у веће армијске јединице. Делимично је ово била последица граничарске исцрпљености у последњем Аустро-

⁵ Дејан Микавица, Владан Гавриловић и Горан Васин, *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, Нови Сад 2007, 161–201.

⁶ Ј. Илић Мандић, *Банатска војна крајина*, 75–79.

⁷ Gunther E. Rothemberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Bloomington–Indianapolis 1980, 167–171.

⁸ OeStA/KA Pers MLST I GIR 9; Pavao Nujić, *Petrovaradinska krajiška pješačka pukovnija u 18. stoljeću* (doktorska disertacija, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 2020) 369–370.

⁹ Monath Tabella pro Mense [наводи се месец и година] Des Löbl. Kaiserlich-Königlichen Petervardeiner Grantz Infanterie Regiments.

османском рату, а делимично и искуство ранијих ратова.¹⁰ Зато су се у сукобу Прве коалиције против Француске петроварадински граничари нашли на ратним подручјима од Холандије до Италије. На темпо ратовања много су утицали климатски услови, односно годишња доба, тако да су зими трупе повлачене у позадину, у логоре, што за већину крајишника није важило. Они су најчешће остајали преко зиме у пограничном подручју, настављајући у новим околностима своју граничарску службу, али не против Османског царства, него против Прве француске републике. Током ратних кампања најчешће су се борили заједно с фрајкорцима као претходница или су штитили одступницу војсци у повлачењу,¹¹ што је од 1794. довело до њиховог већег страдања.¹²

Рат Прве коалиције против Француске улазио је у шесту годину када је 17. октобра 1797. у Кампо Формију (Campo Formio/Campofornido) потписан мир. Граничари су се надали да ће се вратити својим домовима, али се то није десило. Петроварадинци су тада били мобилисани у оквиру четири пешадијска батаљона и размештени близу границе с Француском. Сваки батаљон је имао шест компанија с укупно 1.250 војника. Коњаници мобилисани на подручју Петроварадинске регименте налазили су се у оквиру посебне 12. хрватско-славонске хусарске регименте, у оквиру ескадрона додељених већим војним формацијама.¹³ У пролеће 1798. било је јасно да граничари неће ићи у Срем него у нови рат у ишчекивању чијих операција су провели скоро читавих годину дана. Током тог периода све више су испољавали своје незадовољство дугим одсуствовањем од кућа, положајем у Граници и великим бројем мобилисаних. Њихово незадовољство је резултат свега што су видели у другим деловима Хабзбуршке монархије или Европе, сазнања о Француској револуцији које су им пренели бивши ратни заробљеници, као и информација о њиховим селима које су им донели новомобилисани сународници. Знајући све ово, формулисали су своје ставове у оквиру четири жалбе написане за цара Франца II (1792–1835) и карловачког митрополита Стефана Стратимировића (1790–1836). Прва жалба је написана 21. фебруара 1798,

¹⁰ Gunther E. Rothenberg, *The Military Border in Croatia 1740–1881. A Study of an Imperial Institution*, Chicago and London 1966, 84–85.

¹¹ Станислав Шумарски, „Градња за повѣстницу сербску, Сербски војници у француској војни одъ 1792–1801”, *Сербский Лѣтописъ* 70 (1845) 4–7, 10–12, 17–20, 27–32; исти, „Градња за повѣстницу сербску, Сербски војници у француској војни одъ 1792–1801”, *Сербский Лѣтописъ* 71 (1845) 6–56.

¹² G. E. Rothenberg, *The Military Border*, 85

¹³ OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Standes-Tabellen 1798.

Друга и Трећа 15. августа исте године, док Четврта није датирана, али како је садржавала одредбе прве три, настала је после њих, до априла 1799.¹⁴

На почетку све четири жалбе наглашавана је верност цару и обећање да ће граничари за њега увек ратовати, али са жељом да га обавесте како ниједан његов поданик не живи тако лоше као они. За главног кривца сматрали су кантонални систем, јер ... *не могу два господара бити у једној кући...*¹⁵ Зато су тражили повратак на старо уређење Војне границе, мислећи да ће тако имати могућност да током рата редовно добијају замену после годину дана ангажовања, а не као тада, када су кућама упућивани само инвалиди. Они су дуже од годину дана били ангажовани и у последњем Аустро-османском рату али су њега доживљавали као национално ослобођење сматрајући да се боре ... *за српске законе... да непријатељ не би овладао Вашом и нашом славном државом...*¹⁶ За разлику од овог, у рату против Француске су на крају сваке године молили да их пусте кућама и уместо њих ангажују друге граничаре. Остајали су без одговора, а новомобилисани сународници су им доносили информације из Срема о материјалном и моралном пропадању њихових породица.¹⁷

У рат су одлазили најспособнији мушкарци, а из њега се враћали само инвалиди. Зато су граничари тражили да њихове војне обавезе буду прецизно дефинисане у виду штампаних закона. Молили су да у ратној служби могу да буду најдуже петнаест година, после чега би били брисани из војних спискова. У случају мира, војна обавеза би им престајала после двадесет година. Тражили су нову униформу за сваку ратну годину, задржавање праксе четрнаестодневних војних вежби у пролеће и јесен, стражарења на Кордону и царске работе, али да им се укине или плати работа за официре, коју у жалбама називају робијом. Морала би бити укинута тортура, посебно могућност да батине добију по наредби официра. Желели су да им се дозволи подела породичних задруга и да граничарске заједнице на сваких шест година саме између себе деле земљу својих атара у складу с потребама домаћинства. Тражили су већу слободу коришћења шума, доделу парохијских сесија свештеницима, како они не би морали плаћати њихово издржавање и материјалну помоћ за своје осиромашене породице.¹⁸

¹⁴ АСАНУК, МПА, „А” 326/1798.

¹⁵ АСАНУК, МПА, „А” 326/1798. Прва жалба.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто; Петар Руђанин, *Историја села Кузмина*, прир. Никола Радојчић, Сремски Карловци 1936, 42–43.

Сви проблеми које су граничари изнели у Првој жалби нису били непознати митрополиту и официрима, и то не само онима који су служили у Граници, него и онима који су били у самом врху војне хијерархије. Када је у лето 1798. генерални инспектор Крајине Јозеф Никола де Винс (1732–1798) извео њену инспекцију, закључио је да ту владају велика оскудица и сиромаштво и да је Кантонални систем неодржив. На основу Де Винсових запажања барон Јозеф Алвиници фон Борберек (1735–1810) саставио је извештај у којем је високе таксе и велику оптерећеност работама навео као главне узроке пропадања и сиромаштва у Граници. Предложио је укидање или драстично редуковање работе, јер официри користе своју неограничену моћ да израбљују граничаре, што је узрок граничарског отпора према њима. Управо оно што су запазили Де Винс и Алвиници фон Борберек нашло се у граничарским жалбама.¹⁹

Прва жалба је написана за цара, али граничари нису били сигурни да ли је тренутак да је упуте владару и зато су тражили савет од Стратимировића. Нису га добили. Митрополитово ћутање само је продубило њихово незадовољство. Зато се међу две жалбе од 15. августа 1798. нашла и озбиљна критика свештенства управо оне епархије у којој је Стратимировић био дијецезан. Овога пута је у жалбама јасно наглашено да их у име свих петроварадинских граничара пишу у Ландсбергу (Landsberg am Lech), војном логору Другог батаљона у Баварској.²⁰ У Другој жалби критикован је недовољан број школских директора за српске православне основне школе у Граници, свештенички и учитељски немар у образовању деце, што је водило кварењу морала, псовању вере и душе, јер без адекватног верског одгоја људи нису били свесни значења псовки. Критике свештенства нису се односиле на војног капелана Другог батаљона Јована Крстоношића,²¹ који је и сам учествовао у уобличавању граничарских жалби, и његовог пријатеља, војног капелана петроварадинских хусара Аксентија Моловића.²²

¹⁹ Fr. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, III Band, Wien 1875, 94–102; G. E. Rothenberg, *The Military Border*, 87.

²⁰ У име свих граничара потписници Друге жалбе били су: Аврам Говорчин и Јефимије Рор из Бешке, Божа Гроздановић и Аврам Јазић из Белегиша, Гаврило Зорић, Сима Нинковић и Сава Предојевић из Старих Бановаца, Давид Станчевић, Јован Смиљанић и Тадеј Драгаш из Нових Карловаца, Атанасије Ранковић из Војке, Кирило Радосављевић из Сланкамена, Симеон Батац из Сурдука и Лазар Остојић из Платичева (АСАНУК, МПА, „А” 326/1798. Друга жалба).

²¹ Јован Крстоношић је рођен 1772. године, знао је поред матерњег још немачки језик. По подацима из 1797. окарактерисан је као добар, благ и врло способан духовник (АСАНУК, МПА, „А” 33/1797).

²² АСАНУК, МПА, „А” 329/1798. Писмо од 25. марта 1798.

Граничари су се током рата упознали с лутеранском праксом проповедања и у жалби су као антипод моралним лутеранским пасторима ставили неморалног српског свештеника који је заборавио своје дужности, а посебно проповедање. За свештенике из Срема навели су да присуствују слављима и весељима, опијају се, играју у колу и чак наочиглед парохијана са женама јавно поступају тако да шире неморал. У сремским манастирима монаси једу месо и угошћавају проститутке, а занемарују значај исповести и катихизације омладине. За посебно тежак проблем сматрале су среброљубље. Навели су сведочанство о томе у виду разговора између сиромашног верника којем је умро укућанин и свештеника. Када је свештеник замољен да без плаћања таксе сахрани покојника, одговорио је сиромашу: *Ако имаш новце готове, а ти ми донеси, пак хоћу ићи и саранити, ако ли пак неимаши, а ти га натовари на кола, пак носи у гробље и затрпај. Ја нећу без готовог новца ни из моје собе на поље изаћи, јер нисам твој слуга него твој попа.* На констатацију да покојника без опојавања не може сахранити, свештеник је одговорио *...ако не можеш неопојана саранити, а ти га можеш дигнути на кућни таван и осушити.* Среброљубље свештеника је сиромаше водило у грех, јер су се, да би набавили новац, одавали крађи, у чему су граничари видели само кривицу својих пароха.²³

У Трећој жалби граничари су тражили поново Стратимировићеве савете јер су планирали да жалбу доставе цару. Личила је на Прву и већином се односила на официре али је наглашено да проблеме праве српски официри, рођени у Војној граници, где је њихов непотизам дискриминисао заслужне појединце, али и наносио штету државној каси. За пример су навели праксу официра да продају дрва која граничари бесплатно морају да им насеку и превезу. Као проблематичне означили су и власнике пустара Јарковци, Камендин и Вишњевци који су узурпирали граничарске њиве у близини својих поседа.²⁴

Петроварадински граничари су написали и Четврту жалбу тако што су у њој прецизирали ставове из претходних. Она је требало да буде предата цару или да послужи за настанак коначне верзије. У њој су се граничари тужили на велики број мобилисаних и на пропаст својих породица,

²³ АСАНУК, МПА, „А” 326/1798. Друга жалба.

²⁴ Недуго после Треће жалбе написана је 25. августа у Тирхартену (Tierharten) једна жалба крајишника Влашко-илирског батаљона која се односила на проблем дугог одсуствовања мобилисаних од њихових породица. Постојала је и посебна жалба граничара Четвртог петроварадинског пешадијског батаљона, али она није сачувана. О њеном постојању сазнаје се само из Треће жалбе (АСАНУК, МПА, „А” 326/1789. Жалба Влашко-илирског батаљона и Трећа жалба).

на шта су у то време, поводом сопствених фамилија, митрополиту указивали и војни капелани.²⁵ И овде је своје место нашла тужба против српских официра који поступају нехумано, због чега је тражено законско дефинисање односа између официра и граничара, као и да им цар уместо српских пошаље немачке команданте. Сматрали су да су они праведнији и да неће бити у искушењу кварења управе, јер у Граници нису имали породице, родбину и пријатеље. Навели су и имена по њиховом мишљењу најгорих официра – генерал Аксентије Милутиновић фон Миловски (1740–1798) и мајор Матија фон Обућина, командант Првог батаљона. Свештеници су оптужени да су радили у договору с официрима и знали за злоупотребе али су о томе ћутали јер су имали користи. Зато је тражено да их митрополит доведе у ред и да у све парохије пошаље штампане текстове о томе колико граничари годишње треба да плаћају свештеницима. Било је и захтева да се дозволи граничарској деци да уче занате, а поново је тражена дозвола за поделу породичних задруга и то преко комисије у којој неће бити локални српски, него немачки официри послати из Беча.²⁶

Војни капелани који су били присутни у свим граничарским одредима морали су нешто знати о њиховом незадовољству и жалбама, поготово Јован Крстоношић, али његови извештаји из времена настанка жалби, које је редовно слао митрополиту, не садрже податке те врсте.²⁷ Штавише, јула 1798. Крстоношић је обавештавао Стратимировића о регуларном стању у војсци и о новим ратним плановима. Само у писму Крсте (Христофор) Поповића, капелана Првог батаљона, упућеном Стратимировићу са чешке границе 13. фебруара 1798, помиње се незадовољство граничара и тражи се савет како да се постави према њима.²⁸ Са садржајем Прве жалбе Поповића је упознао мајор Матија фон Обућина тражећи његову помоћ у смиривању граничара. Капелан је брзо сазнао да ће граничари цару предати (Прву) жалбу и одмах их је саветовао да од целе акције одустану. Чини се да је у томе имао неког успеха, јер је маја 1798. јавио

²⁵ АСАНУК, МПА, „А” 314, 329. и 340/1798; 37/1799.

²⁶ АСАНУК, МПА, „А” 326/1798. Четврта жалба.

²⁷ У ово време било је ангажовано у разним јединицама осам војних капелана из Срема: Лазар Јанковић (ангажован од 1792), Јелисеј Поповић (од 1793), Крста Поповић (од 1793), Аксентије Моловић (од 1793), Аксентије Поповић (1795), Јован Крстоношић (од 1796), Петар Дамјановић (од 1796) и Стефан Вукајловић (од 1796) (АСАНУК, МПА, „А” 121/1799).

²⁸ Крста Поповић је пореклом био из Угриноваца. Рођен је 1762. Запопио га је 1790. митрополит Мојсије Путник. Говорио је српски и немачки језик и по подацима из 1797. био је добродошлица (АСАНУК, МПА, „А” 33/1797).

Стратимировићу да су сви граничари мирни.²⁹ У међувремену митрополит је наредио капеланима да беседама утичу на верност и оданост граничара, како би их одвратили од идеје да се жале цару. Граничари се нису поколебали него су после беседа капелана тражили да Стратимировић лично прође кроз њихова села и у њима поправи стање. На томе је остало до краја 1798. године и почетка новог војног сукоба.³⁰

У рату Друге коалиције (1798–1801) са Француском Хрватско-славонска војна граница имала је близу 30.000 стално ангажованих војника и готово да је остала без резерве у својим пуковским подручјима.³¹ У јануару 1799. уследила је мобилизација у Срему јер су из граничарских одреда отпуштени инвалиди. За Други батаљон мобилисано је 207 војника, за Први и Четврти по 60, а за Трећи 219. Због губитака у мају уследила је нова попуна Другог батаљона. У марту граничари су имали прве сукобе с Французима, а све до јуна борили су се код Шафхаузена и Винтентура. Први и Четврти батаљон претрпели су знатне губитке, после којих је из Првог батаљона на лечење упућено око 24% његових војника, махом рањеника. У Трећем батаљону је рањеника било још више, око 26% попуне, док их је у Четвртом било око 10%. Веће страдање је августа 1799. доживео Четврти батаљон када је 527 његових граничара пало у француско заробљеништво. Уз оне који су били у болници и оне који су погинули, Четврти батаљон је изгубио више од половине људства. Борбе у којима су учествовали петроварадински граничари вођене су поново око Цириха септембра 1799. када су Французи однели још једну победу (Друга битка код Цириха).³²

Ратни сукоби нису, као што се Крста Поповић надао, скренули пажњу граничара и довели до смањења њиховог незадовољства. Напротив страдања из марта 1799. и долазак војника из Срема који су сународницима пренели податке о стању њихових породица, само су појачали граничарску одлуку да се обрате цару. У априлу 1799. изабрана

²⁹ АСАНУК, МПА „А” 329/1798. Писма од: 15. фебруара, 25. маја, 29. јула и 10. новембра 1798.

³⁰ АСАНУК, МПА „А” 329/1798. Писмо од 10. новембра 1798.

³¹ G. E. Rothenberg, *The Military Border*, 88–89.

³² OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Monath Tabella pro January 1798 (2 Feld Battaollone); Monath Tabella pro Januario 1798 (2ten Feld Battaillons); Monath Tabella pro Februario 1798 (2ten Feld Battaillons); Monath Tabella pro Mense Marty 1798. (1ten Feld Battalon); Monath Tabella pro Martio 1798 (2ten Feld Battailons); Monath Tabella pro Mense Martio 1798 (dritten gränz Feld Bataillons); Monath Tabella pro Mense Juny 1798 (1ten Feld Battaillons); АСАНУК, МПА „А” 60П/1799. Писмо од 20. марта 1799; АСАНУК, МПА „А” 121/1799. Писма од 15. априла, 20. априла, 6. јуна, 19. августа, 11. и 14. октобра 1799; Станислав Шумарски, „Градња за повѣстницу сербску, Сербски војници у француској војни од 1792–1801”, *Сербский Лѣтопись* 74 (1846) 28–43; исти, *Сербский Лѣтопись* 75 (1846) 37–41, 48–50, 54–60.

су четворица граничара из Другог батаљона – Прокопије Мирковић и Атанасије Ранковић из Војке, Кирило Радосављевић из Сланкамена и каплар Лазар Остојић из Платичева, који је и саставио жалбу, да о њој обавесте цара. Када је Други батаљон априла 1799. кренуо из Баварске на Рајну, у Швајцарској, ова четворица су искористила прилику и кришом се упутила у Беч. Дошли су до цара, предали му жалбу, али су још у престоници ухапшени и доведени у Главни војни стан, у затвор из којег су касније пуштени. Њихове жалбе су ипак имале неког ефекта и наређено је формирање комисије за испитивање граничарских жалби, која се због борби дуго није могла састати.³³

Управо у ово време (април 1799) Јован Крстоношић пренео је свој став о положају граничара митрополиту Стефану из којег се види да је био добро упознат са жалбама, да је делио мишљење с граничарима, и да је највероватније он био идејни творац дела жалби. Он је у својим писмима јављао митрополиту о потреби поправљања граничарског морала, о којем је писао на исти начин, чак користећи исте фразе, као граничари у Другој жалби. Крстоношић је тражио од митрополита да напише књигу о васпитању деце како би Срби постали бољи људи јер су невоспитани, необразовани и константно угрожени од управе. Знао је да у његовом Другом батаљону и у рату траје константни сукоб између граничара и официра и да незадовољство не смањује пожртвованост и храброст граничара у које се уверио и надвојвода Карло. Сажалевао је граничаре јер је схватао да ће им судити они на које се туже, али је остао на граничарској страни и надао се да ће официрским злоупотребима на пут стати мајор Франц Имер фон Тројенфелд (Franz Immer von Treuenfeld) који је априла 1799. преузео команду над Другим батаљоном. Међу официрима је нарочито штетним сматрао понашање капетана Николе Чорломановића који се подсмевао његовом раду на поправљању граничарског морала и подстицао граничаре на крађу после које им је узимао пола украденог. Због тога је против Чорломановића поведена истрага. За разлику од њега хвалио је капетана Јефтимија Рашковића који се трудио да позитивно утиче на граничаре.³⁴ Крстоношић је у писмима митрополиту показивао и ентузијазам у решавању проблема, али су велика страдања рађала нова граничарска незадовољства. На њих је уз Крстоношића могао да утиче мајор Имер, али су обојица, један за другим умрли, најпре октобра 1799. мајор, а потом 9. фебруара 1800. капелан.³⁵

³³ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800.

³⁴ АСАНУК, МПА „А” 121/1799. Писма од: 3. фебруара, 11. и 29. априла и 26. маја 1799.

³⁵ Сахрањен је два дана касније у присуству великог броја граничара у порти католичке цркве у селу Медерн у Форарлбергу (АСАНУК, МПА „А” 136/1800).

Комисија за испитивање граничарских жалби почела је да ради у фебруару 1800. у Линдауу на Боденском језеру. Током њене истраге први пут су граничари отказали послушност, што је протумачено као побуна, по војним законима строго кажњива. Разлог за њу је било граничарско уверење да ће комисија радити на штету четворице њихових сабораца који су носили жалбе у Беч. Зато су тражили да истражи присуствује цео Други батаљон. Носећи своје оружје, његови војници су без дозволе дошли у Брегенц, код команданта групе јединица којима су и они припадали, кнеза Хајнриха Ројца (Fürst Heinrich XV Reuß zu Greiz, 1751–1825) али их је он убедио да се врате у свој логор. Када је недуго потом у близини Линдауа дошао дивизион петроварадинских хусара којим је командовао пуковник Станислав фон Ауер (1758–1814) граничарски коњаници су се договорили да ако комисија четворицу граничара осуди на смрт, они дигну побуну. Наслућујући проблеме војна команда је наредила да у близини Линдауа буде размештен батаљон немачких војника, из којег су постављени стражари код штала с граничарским коњима. Видевши то, граничарски хусари су се узнемирили и почели да вичу *издаја, издаја, обесиће наше пријатеље*. Коњаници су одмах кренули у Линдау док су се немачки војници разбежали. Граничари су тражили да виде четворицу другова који су док је трајала истрага били у затвору, што им је дозвољено. То их је умирило и вратили су се у свој логор, али их је овде дочекала наредба о прекоманди. Укупно је 341 петроварадински хусар из Ауеровог дивизиона размештен по преосталим ескадронима 12. хрватско-славонског хусарског пука (11. априла 1800).³⁶ Комисија је потом премештена из Линдауа у главни војни стан, где је испитано једанаест граничара, али су општа опасност и повлачење натерали команду да пусти све осумњичене сведоке из притвора како би узели учешће у борбама.³⁷

Ситуација с Ауеровим петроварадинским дивизионом додатно је подгревала незадовољство граничара и зато су се представници свих батаљона, и пешадије, и коњице, 21. априла 1800. обратили у оштром тону митрополиту Стефану. Сугерисали су му да ће после рата цару предати поново своје жалбе и да ће у њима захтевати да се после рата сазове Сабор за Војну границу. Њему би могла да присуствују црквена лица и световњаци који нешто значе у српском друштву, али би ту морали да буду

³⁶ Овај хусарски пук је имао пет дивизиона, а сваки дивизион два ескадрона. Дивизионима су командовали: 1. пуковник (Stanislav von Auer), 2. потпуковник (Anton von Lovasz), 3. први мајор (Johann Morberth), 4. други мајор (Johann von Graf) и 5. трећи мајор (Graf Johann Nepomuk von Klebelsberg). OeStA/KA Pers MLST I Slavon. Grenz-Husarencorps Standestabellen, Monath Tabella pro mense Aprili 1800.

³⁷ АСАНУК, МПА, „А” 210/1800. Писмо од 6. маја 1800.

представници свих граничарских општина. Пошто нису знали прецизно о чему би се све на Сабору говорило, тражили су да Стратимировић о томе промисли и обавести их. Поновили су већ познате жалбе на официре и описујући рад комисије у Линдауу изјавили: *О Србине, јадна ти мајка, о Границо, шта си дочекала, о Земљо наша, за коју хасну твоји житељи толику крв своју пролише и утаманише се?... Тугу нашу не може нико описати, сузе наше нико убрисати, и врло увређена срца наша утешити.* Од митрополита су захтевали да одмах пише цару и тражи да се стање у Граници поправи. У случају да то не уради, а они су знали да ако се стање не поправи за два месеца, да он тада није писао владару, проклињаће, како су му навели, његову душу, тело и утробу у којој је зачет.³⁸

Митрополит је послао два одговора – 1. маја Другом батаљону, а 20. јула 1800. Првом, не знајући да је ситуација тада већ ескалирала. У њима је изразио своје чуђење да су дошли у заблуду и уместо да се пожртвовано боре за цара, државу и свој народ, заборавили су своје дужности, тражили ново уређење Границе и нове „правице”. Указао је на то да се ради о поступку недостојном њихових предака, који због напада на официре може имати вечне последице по Србе и Границу. Питао их је: *„Разумете ли колико сте овим вашим поступком одступили од добрих ваших предака? Разумите да уместо користи коју тражите творите безчаиће вашем роду?”* Није било време, по њему, за тужбе и жалбе, него за борбу. Стратимировић је изједначио писце жалби и жељу граничара за бољим уређењем с непријатељским акцијама и тражио да одустану од њих и покоре се официрима. У супротном, претио је да ће их сродници, старешине и црква проклетити, јер црква оне који не показују верност и оданост не сматра својим синовима, него их одбацује. Неколико дана касније о томе шта је писао граничарима обавестио је Државни и Дворски ратни савет.³⁹

Иако се Други батаљон примирио због рата, а не због Стратимировићеве посланице, незадовољство није нестало. Крста Поповић је сматрао посебно опасним што су граничари постали задојени идејама из неке немачке књиге. Опасно је било и то што су се почетком маја 1800. четири петроварадинска пешадијска батаљона нашла недалеко један од другог, око Боденског језера, јер су међусобно лакше могли да комуницирају. У јулу 1800. привремени мир између француских и хабзбуршких трупа је нестало. У таквим околностима поново су писали жалбе и на њих ставили крстове, изјављујући: *Боље је овде у части за царство и отаџбину*

³⁸ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 10. априла 1800.

³⁹ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 6. маја 1800.

умрети, него на старе правице, које постоје у нашој земљи, вратити се... Овакве муке, које ми трпимо, ни Христос није трпео, и даље то не можемо, па како год прошли. Крста Поповић је покушавао да их смири, сматрајући да за жалбе има времена, али није имао успеха. Наређено је због притиска француске војске повлачење Првог и Трећег батаљона, који су као део бригаде генерала Јелачића, заузели подручје од Брегенца до Кура (Chur) у швајцарском кантону Граубинден (Graubinden). Завладао је страх да ће се Французи спустити у Тирол и затворити им једину одступницу, пут за Инзбрук.⁴⁰

У тако тешком тренутку граничари Првог батаљона су 4. јула 1800. послали шесторицу изасланика команданту Петроварадинског пука и непосредном команданту Првог батаљона, пуковнику Андрији фон Стојчевићу, јављајући му да ће тражити „правице” за Границу и да он њихове захтеве пошаље Главној команди армије. Тражили су да ради консултовања дозволи спајање сва четири петроварадинска батаљона јер се налазе недалеко једни од других. Како је Стојчевић нешто пре тога издао наредбу да нико не може заступати друго лице нити говорити у туђе или име војне јединице, сматрао је да су шесторица изасланика иступила против његове заповести, због чега је наредио да их казне батинама. Граничари Првог батаљона су тада узели оружје у руке, отели својих шест сабораца и тражили укидање поменуте Стојчевићеве наредбе. Њихов поступак је схваћен као поновно (друго) отказивање послушности и побуна.⁴¹

Пуковнику су упутили захтев да граничарске јединице на њиховим положајима (прва линија најближа француској војсци) буду замењене другим одредима, јер не желе да остану под његовом командом. Фон Стојчевић је наредио борбену приправност ескадрона Моденског драгонског пука и о свему обавестио генерала Фрању Јелачића, који се налазио недалеко, у Фелдкирху. Генерал је поподне истог дана дошао у Први батаљон и покушавао да смири граничаре, али су они тражили да сада он пише Команди како би им била послата замена и да им саопшти дан када ће се то десити. Генерал им је одговорио да нема војника за замену Првог и Трећег батаљона, нити зна када ће их имати, остављајући наду да би кнез Ројс, под чијом командом се налазио и он, могао да нађе решење, за десет дана. То је умирило граничаре који су се вратили својој служби и чекали истек десетог дана. Крста Поповић је страховао да би 14. јула граничари Првог и Трећег батаљона могли да се самовољно повуку и

⁴⁰ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 2. маја 1800; Писмо од 1. јула 1800.

⁴¹ АСАНУК, МПА „А” 211/1800. Писмо од 4. јула 1800.

тим поступком отворе Французима простор од Кура до Брегенца, где сем њих нема много других војника.⁴²

Поповићев страх решили су Французи који су 13. јула напали хабзбуршке трупе у Швајцарској и натерали их на још једно повлачење. Примирје је постигнуто већ 16. јула 1800. Тада је Првом батаљону наређено да се повуче ка Главном војном логору али су граничари одбили да то учине без Трећег батаљона, у којем су били спремни да се без дозволе и наредбе прикључе Првом, што је био озбиљан преступ и треће одбијање наредби. Пуковник Стојчевић је купујући време дозволио да се оба батаљона привремено повлаче заједно, али је издао наређење да се шесторица граничара из Трећег батаљона ухапсе под оптужбом да су одбили да спроведу наређење. Када су граничари у повлачењу стигли до села Ландек (Landeck) у Тиролу затражили су да пуковник ослободи ухапшене, два дана одбијајући у знак протеста да крену даље. Ово је сматрано новим отказивањем послушности и новом побуном. На покрет су присиљени тако што су их опколили немачки батаљони с оружјем и топовима. Код села Имшт (Imst), двадесетак километара од Ландека, Први и Трећи батаљон су раздвојени, тако да је Трећи кренуо ка северу долином Гурглтал (Gurgltal), а Први ка истоку долином Ецтал (Ötztal) пратећи реку Ин, ка Телфсу (Telfs) и Цирлу (Zirl) недалеко од Инзбрука. Приликом раздвајања код Имшта, кнез Ројс је наредио хапшење неколико граничара из Трећег батаљона. Истовремено је осталим граничарима поручио да је *...ово сада последњи час где ви [можете] покорност службе, по заклетви пресветлом двору нашем показат или [ћете] смрт своју имати. Имате правице и олакшања вам није забрањено да тражите у Граници, али оваква непокорност коју чините позор даје на реч моје команде.*⁴³

Трећи батаљон је потом 22. јула 1800. разоружан. Са Првим, међутим, није ишло лако. Његови граничари су се кретали кроз уске алпске пролазе и када су стигли до Цирла заустављени су и опкољени немачком војском и топовима. Саопштено им је да предају своје оружје, а пошто су то одбили, пешадија је кренула ка њима, дошло је до мањег сукоба у којем је један од официра ранио једног граничара. Тек тада је све стало и граничари су положили оружје. Потом су наставили пут ка Главном војном логору у Баварској у Алтетинг (Altötting) где је требало да они и војници Трећег батаљона стигну до 30. јула 1800.⁴⁴

На одређени дан Први батаљон је праћен гренадирима и драгонима стигао на сат хода од Алтетинга где га је дочекао генерал гроф Винценц

⁴² Исто.

⁴³ АСАНУК, МПА, „А” 210/1800. Писмо од 9. јула 1800.

⁴⁴ АСАНУК, МПА „А” 211/1800. Писмо од 24. јула 1800.

фон Коловрат-Либштајнски (1750–1824). Одмах су ухапшени граничари које је још пуковник Стојчевић осудио на батине и под граничарским притиском ослободио. Гроф фон Коловрат је обећао да ће све тужбе бити испитане али тек пошто им по војним законима буде суђено за преступе. Да ово не би довело до немира око граничара су постављени топови с картечом, а у наредном периоду драгони су дању и ноћу стражарили близу њих. Судски процес је почео 31. јула 1800. када су двојица граничара – Стефан Бајић из Батајнице и Пантелија Божић из Кузмина – стрељани, један граничар је услед недостатка доказа задржан у затвору, а четворица су обешена.⁴⁵ Оптуженим граничарима из Првог батаљона (преко четрдесет особа) подељени су бројеви од којих су десет значили смрт вешањем. Ко је извукао смртну казну (смртни број) довођен је код Крсте Поповића и Стефана Вукајловића, капелана Трећег батаљона да их исповеде.⁴⁶ Од десеторице, тројица су били православци – Давид Чакић из Сланкамена, Арсеније Нешић из Мартинца и Никола Рисојевић из Војке – и они су обешени.⁴⁷ Деветорица су кажњена батинама и потом премештена у линијске пукове, а 43 граничара, под оптужбом да су у Хоенемсу (Hohenems) на Рајни самовољно напустили борбену линију, распоређена су после краћег затвора по другим пуковима.⁴⁸

⁴⁵ OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Monat Tabella pro mense Julio 1800.

⁴⁶ Стефан Вукајловић је био свештеник у Вуковару. Рођен је 1774. и поред матерњег говорио је још немачки језик. Запопио га је бачки владика Јован Јовановић, а синђелију је добио од митрополита Стратимировића. АСАНУК, МПА, „А” 33/1797.

⁴⁷ Уз њих, обешен је католик Мато Павошевић. (OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Monat Tabella pro mense Augusto 1800). У затвору су остали: Теодор Станисављевић, Петар Котур, Павле Милинковић, Андрија Огризовић, Петар Лемајић, Васо Попов, Теодор Вечеринац, Никола Фурић, Петар Ковачевић, Стеван Бановчанин, Пантелија Гарашанин и Атанасије Новаковић. У септембру су уз још неколико других војника (Михајло Жутић и Јозо Маргић) размештени по линијским пуковима. У 21. пешадијски пук су премештени Јосим Игњатовић (Товарник), Павле Савић (Грк) и Тодор Корица (Лаћарак). У Ласијев пешадијски пук су премештени Петар Лемајић (Мартинци) и Андрија Огризовић (Пазова). У Пешадијски пук надвојводе Карла: Јакоб Кескеновић (Лаћарак), Илија Новаковић (Угриновци) и Јован Лукач (Нови Карловци), у Ербахов пешадијски пук Петар Ковачевић (Голубинци), а у Бандеријални пешадијски пук Пантелија Гарашанин (Карловчић), Стефан Бановчанин (Голубинци) и Атанасије Новаковић (Угриновци). У Пешадијски пук Оливије Валис премештени су Павле Милинковић (Пећинци), Тодор Станисављевић (Добановци) и Јован Ноћајац (Грк) (AT-OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Transferirungs Lista, September 1800).

⁴⁸ У 7. Карл Шредер пук (Carl Schröder Regiment) Ћиро Вукела, у 35. Венкхајм пешадијски пук (Wenkheim Infant: Regiment) Станко Перић, у Рубиниц лаки пешадијски батаљон (Rubinitz leichten Infanterie Bataillon): Нестор Симеуновић, Рафаило Радић, Урош Милошевић, Стеван Манојловић, Павле Маринковић, Стеван Смедеревац, Георгије Игњатовић, Ловро Унукић, Цвејо Станковић, Кузман Хорват, Јевто Секендек, Никола Тодоровић, Лука Милошевић. У Радивојевићев лаки батаљон (Radivojevich leichten

Два дана касније (2. августа) близу Алтетинга стигао је Други батаљон. Одмах је разоружан, али је његове граничаре надвојвода Фердинад убрзо помиловао. Разлог за то био је што су они у последње време имали добро владање, као и што је међу њима било шест носилаца сребрних и једне златне медаље за храброст, које им је уручио лично надвојвода.⁴⁹ Преостали војници из Петроварадинског коњичког дивизиона разоружани су 13. августа 1800, и међу њима су двојица осуђена на смрт стрељањем – вахтмајстери Кузман Комленовић из Обрежа и Јован Пекић из Голубинаца, а двојица су окована и стављена у затвор. Чак и тада граничари су се тужили на злобу и корупцију официра, а официри на непокорност граничара. То је био разлог да се предложи премештање још 120 војника по другим линијским пуковима. Коначно, граничари из 12. хусарског хрватско-славонског пука, пореклом из Срема, њих 153, током новембра и децембра распоређени су у Први пешадијски батаљон.⁵⁰

Војници Трећег су као и они у Првом батаљону оптужени да нису слушали заповести официра и да су самовољно напустили своје положаје у намери да у Бечу траже правду. За Трећи батаљон је додатно у оптужби наведено да су двојица из њега дезертирала јер су као изазивачи немира знали да им следи смртна казна. Овде су због ранијег одбијања да послушају генералску наредбу стрељани Лазар Мирковић из Бешке и Урош Керширитовић из Сланкамена, а четворица су осуђена на батине које тешко да су могли да преживе – двадесет пролазака кроз шпалир од 300 војника са шибама.⁵¹ Граничари овог батаљона су као вид покајања 1. септембра 1800. написали писмо у којем су признали грешке и молили за милост и опроштај. Обећали су да ће убудуће, ако се код неког јаве

Bataillon): Васо Радовановић, Митар Живковић, Алекса Томашовић, Ранко Боројевић, Јован Погермић (Погрмић), Тодор Јанчић, Макарије Керњета (Крнета), Сава Косовац, Проко Мирковић, Јован Живанов, Јован Стојановић, Алекса Пурић, Винко Буриловић. У Строцијев лаки батаљон (Strozy leichten Bataillon): Павле Ковач, Адам Чмелик, Јовица Ивановић, Михајло Сердановић (Срдановић), Петар Радиновић, Марко Маховац, Ђиро Обрадовић, Симо Стојановић и Стеван Романовић. Накнадно су премештена још четворица: Филип Хајнога (из Нових Карловаца), Гајо Делић (из Огара), Петар Миливојевић (из Ашање) и Сава Звезановић (из Шашинаца) у четири различита одреда (OeStA/KA Pers MLST I GIR 9, Transferirungs und respve. Nationa Lista, August 1800).

⁴⁹ Пре него што је Други батаљон стигао у главни војни стан био је десеткован у повлачењу војске са Рајне. Погинула су три официра и 72 граничара, рањено је четири официра и 303 граничара, док је заробљен један официр и око 500 граничара (АСАНУК, МПА, „А” 210/1800. Писмо од 29. јула 1800).

⁵⁰ OeStA/KA Pers MLST II Slavon.-Grenzhusarencorps, Standes-Tabellen 1800–1801, Monath Tabella pro Mense Novembri 1800, Monath Tabella pro Mense Decembri 1800; АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писма од 13. и 30. августа 1800.

⁵¹ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 23. августа 1800.

идеје које су њих довеле у заблуду, сами ухапсити и предати виновника како би био стрељан. Штавише, тада су сами одредили 32 граничара која су распоређена по другим пуковима. Потом је Врховна војна команда 2. септембра амнестирала граничаре овог батаљона, вратила им оружје и упутила их на ратиште под командом генерала грофа Максимилијана фон Мервелда (1764–1815).⁵²

У међувремену прегледана је сва преписка Коњичког дивизина, Првог и Трећег батаљона, укључујући и жалбу коју је саставио Лазар Остојић. Оно што је у њој могло оставити теже последице по Србе јесте позивање на историјско право и владарска обећања. Граничари су у својим жалбама истакли да су током ратова против Француске упознали разне европске народе и области, а посебно њихово уређење, на основу чега им је било лакше да уоче све недостатке система у којем су они живели. Зато су тражили да попут других народа Хабзбуршке монархије који имају своје заштитнике и они добију једног који ће штитити Привилегије. То није, по њиховом мишљењу, могао бити митрополит, и зато су још у Првој жалби тражили да у Монархији имају ...*нашег Монарха, Господара и Заповедника од наше Хришћанске вере и Српског закона...*⁵³ Иако се у Трећој жалби митрополиту обраћају као *Првозваном Краљу и Градо-Началнику нашег рода Христијанскога*, јасно је било из других делова жалби и писама да митрополита виде као важну личност, али не и као могућег *српског заштитника или монарха*, који је морао доћи из реда световњака.⁵⁴ Иако је поменути текст, чије се ауторство приписује Лазару Остојићу, показивао романтичарске и не увек јасне историјске представе, он је садржавао помене три врло значајне особе за Србе у Хабзбуршкој монархији током 18. века – патријарха Арсенија III Црнојевића, грофа Ђорђа Бранковића и митрополита Павла Ненадовића. Њих тројица су доведена у везу са царским обећањем да ће Срби у Хабзбуршкој монархији имати свог кнеза и то управо грофа Ђорђа Бранковића, као и да им је обећана српска територија, коју су они сада тражили. То јасно потврђује да је идеја о српској територији и војводи у Хабзбуршкој монархији била жива код граничара, штавише, они су Границу повремено сматрали обећаном српском територијом.⁵⁵ Иако није немогуће да је све осмислио Лазар Остојић, вероватније је и ово било дело Јована Крстоношића. Капелан је живео у Купинову, „последњој престоници” и поседу Бранковића, а Лазар Остојић у суседном селу Платичеву. При томе,

⁵² АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 2. септембра 1800.

⁵³ АСАНУК, МПА, „А” 326/1798. Прва жалба.

⁵⁴ АСАНУК, МПА, „А” 326/1789. Трећа жалба.

⁵⁵ АСАНУК, МПА, „А” 210/1800. Писмо 30. августа 1800.

Крстоношић је био утицајан у својој околини и десна рука митровачког протопрезвитера Гаврила пл. Исаковића током 1795. и 1796, од којег је могао да чује и шта се дешавало 1790. на Темишварском сабору, на којем је тражена управо српска политичко-територијална јединица у Хабзбуршкој монархији. Не чуди што се од комисије која је требало да се састане у септембру у месту Велс (Wels), југозападно од Линца, да би саслушала око две стотине граничара, очекивало да утврди разлог због којег су се они упустили у *револуцију*.⁵⁶

Иако су овакви текстови могли да оставе веће последице по Србе, рат који је настављен и брзо покораване граничара све су релативизовали. Граничари су се после смртних казни умирили и сами признавали своју кривицу, молећи опроштај. Ухватила их је малодушност, због које је Крста Поповић молио чак пуковника Фон Стојчевића да их спасе, а борбе са Французима које су обновљене спречиле су рад комисије у Велсу.⁵⁷ Почетком октобра 1800. Први батаљон је био у Тирољу код Куфштајна, Други у Чешкој код Страконица (Strakonice), Трећи у Баварској код Бургхаузена (Burghausen), а Четврти код Регенсбурга. До краја 1800. у борбама су десетковани војници сва четири батаљона. Од 932 граничара, колико је крајем године било у списковима Трећег батаљона, војно способан је остао само 371 граничар. То је био разлог да их преместе у састав Другог, а Четврти батаљон је преименован у Трећи. У борбама је тако нестао цео један батаљон. Страдање је присилило команду да војнике који су враћени из заробљеништва укључују у јединице, а поново је мобилисано више од сто граничара у Срему. Они нису стигли да ратују, јер је 26. децембра 1800. закључено примирје на 45 дана, а 9. фебруара 1801. мир у Линевилу. Нешто пре тога, у жеку борби, 1. новембра 1800. укинута је кантонално уређење Војне границе против којег су се Петроварадински граничари толико тужили. Они су остали још три месеца на граници са Француском, а у априлу 1801. почели су да се спуштају у своја сремска села.⁵⁸ Многи се из рата нису вратили. Свештеник из граничарског села Кузмина и савременик ових догађаја оставио је потресно сведочење да је у рату Прве коалиције из његовог насеља отишло око 500 граничара, а око 200 погинуло *...а прочи који су дома повратили се многи су израњени и осакаћени, на тегабу сопствена дома живели. Многи домови... опустили су јер после три, а из неки домова четири, на војни изгибиши или умериши*

⁵⁶ АСАНУК, МПА, „А” 114/1795; Владан Гавриловић, *Темишварски сабор и Илирска дворска канцеларија (1790–1792)*, Нови Сад 2005.

⁵⁷ АСАНУК, МПА, „А” 211/1800. Писмо од 25. августа 1800.

⁵⁸ АСАНУК, МПА, „А” 184. и 210/1800. Писма од: 21. септембра, 10. октобра 1800. и 18. новембра 1800; АСАНУК, МПА, „Б” 26/1800, 33, 34I, II, IV, 113/1801.

воиника коих младе супруге бесплодне бивше, по смрти својих мужева разудале се... велики домови разсули се и опустили.⁵⁹

У јуну 1801. сви граничари Петроварадинског пука били су у Срему. Лопове и хајдуке који су се до тада умножили брзо су похапсили. Они за прекаљене борце против Османског царства и Прве француске републике нису били никакав изазов. Многи граничари су се у јесен 1801. венчавали.⁶⁰ Било је и више оних који су своје жене нашли у затворима, јер су родиле децу с другим мушкарцима, и потом ту децу убиле. Вративши се кућама, њихови мужеви су им давали опрост који је потом потврђивала граничарска управа.⁶¹ Оним женама о чијим мужевима се ништа није знало остављен је период од три године да их чекају, а по његовом истеку могле су да се преудају. Граничари су по повратку у Срем донели и специфична знања, посебно из пољопривреде, која су, пролазећи по европским ратиштима, видели или савладали.⁶² Почело је и вакцинисање против крављих богиња, а Срби у Војној граници били су први међу сународницима који су примили ове вакцине.⁶³

Схватајући озбиљност губитака и проблема у Војној граници, па и у Петроварадинском пуку, надвојвода Карло је 1802. поставио млађег брата Лудвига за генералног директора Војне границе и формирао Комисију за организацију Војне границе (Gränz-Organisierungs-Commission) као

⁵⁹ П. Руђанин, *Историја села Кузмина*, 25.

⁶⁰ Обнова брачног живота и нова венчања довела су до наглог скока броја рођене деце у граничарским насељима. Тако је у селу Лаћарку, поред Сремске Митровице, током рата просечно годишње рађано осамдесеторо деце, а 1802. је рођено 174 (Ненад Нинковић, *Српска православна црквена општина Лаћарак*, Сремска Митровица 2015, 78–81).

⁶¹ Да је ових убистава и рађања у незаконитим односима било, сведочио је априла 1800. јазачки јеромонах Симеон Стефановић. Он је као духовник пред Ускрс те године по митрополитовој заповести боравио у шест насеља (Чортановци, Бешка, Крчедин, Сланкамен, Сурдук и Нови Карловци) и у њима исповедио и причестио 321 мушкарца и 1.060 жена. Стефановић је потом обавестио Стратимировића за овакве случајеве никад не помињући њихова имена. Навео је да је једна жена удавила дете које је добила са свештеником, за две је навео да су добиле децу с неким мушкарцима, да је једна родила већ мртво дете, а друга своје удавила. Навео је и случај да је једна жена добила дете са девером док јој је муж био у рату, али је то дете живо. Стефановић је саопштио само податке до којих је дошао током исповести, али је знао да је таквих случајева било више, па додаје да има више деце у овим селима која су добијена из разних прељуба. Покушавао је да утиче на то да нема чедоморства и да сва деца, било у ком односу зачета, остану жива (АСАНУК, МПА, „Б” 14/1800).

⁶² Станислав Шумарски, „Грађа за повѣстницу сербску, Сербски војници у француској војни од 1792–1801”, *Сербский Лѣтопись* 76 (1847) 33–34.

⁶³ Nenad Ninković i Goran Vasin, „The first encounter of Serbs with smallpox vaccination”, у: *Између здравља и болести: Поглед са Балкана*, ур. Сања Лазаревић Радак, Београд 2019, 138–139.

посебну институцију Дворског ратног савета. Од официра и свештенства је затражено мишљење у ком смеру треба извести реформу, а током 1803. Комисија је обишла Крајину. До коначног решења дошло се 1807. доношењем Основног граничарског закона, који је поново дефинисао односе у Крајини, посебно економске. Није олакшао, него је отежао поделу задруга, чија је структура до крајње мере милитаризована. Ипак, јасно је прописао финансијске и радне обавезе крајишника, због чега су злоупотребе смањене, а они постали задовољнији. Томе је допринела и чињеница да нису никада више у том обиму и толико дуго ангажовани за рат против неке државе.⁶⁴ Управо је побуна из 1800. показала да граничарима највише смета претерано дуго ангажовање у рату, јер доводи до материјалног пропадања њихових породица. Такође, показало се да граничари разумеју потребу борбе за политичке циљеве свог народа и имају свест о сопственом значају, као и да им нису непознати циљеви као што је српска политичко-територијална област у Хабзбуршкој монархији или постојање световног предводника Срба.

⁶⁴ G. E. Rothenberg, *The Military Border*, 91–101.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Österreichisches Staatsarchiv, Wien.

Kriegsarchiv, Personalunterlagen, Musterlisten und Standestabellen der k. k. Armee:

Infanterieregiment, Peterwardeiner Grenzinfanterieregiment Nr. 9.

Slawonisches Grenzhusarenregiment Nr. 12. (aufgelöste Truppenkörper)

Архив САНУ, Митрополијско-патријаршијски архив, Сремски Карловци. [Arhiv SANU, Mitropolijsko-patrijaršijski arhiv, Sremski Karlovci]

Фонд „А” [Fond „A”]

Фонд „Б” [Fond „B”]

Објављени извори – Published Primary Sources

Микавица, Дејан, Владан Гавриловић и Горан Васин, *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, Нови Сад 2007. [Mikavica, Dejan, Vladan Gavrilović i Goran Vasin, *Znamenita dokumenta za istoriju srpskog naroda 1538–1918*, Novi Sad 2007]

Руњанин, Петар, *Историја села Кузмина*, прир. Никола Радојчић, Сремски Карловци 1936. [Runjanin, Petar, *Istorija sela Kuzmina*, прир. Nikola Radojčić, Sremski Karlovci 1936]

Шумарски, Станислав, „Градња за повѣстницу сербску, Сербски војници у француској војни од 1792–1801”, *Сербскиј Лѣтописъ* 70 (1845) 1–33; 71 (1845) 1–56; 74 (1846) 1–70; 75 (1846) 1–60, 76 (1847), 1–48. [Šumarski, Stanislav, „Grad’a za povestnicu serbsku, Serbski vojnicy u francuzskoj vojni od’ 1792–1801”, *Serbskij Letopis* ’70 (1845) 1–33; 71 (1845) 1–56; 74 (1846) 1–70; 75 (1846) 1–60]

Литература – Secondary Works

Duffy, Christopher, *Maria Theresia und ihre Armee*, Stuttgart 2010.

Kaser, Karl, *Slobodan seljak i vojnik: Povojačeno društvo (1754–1881)*, том 2, Zagreb 1997.

Ninković, Nenad i Goran Vasin, „The first encounter of Serbs with smallpox vaccination”, у: *Између здравља и болести: Поглед са Балкана*, ур. Сања Лазаревић Радак, Београд 2019, 133–144. [Ninković, Nenad i Goran Vasin, „The first encounter of Serbs with smallpox vaccination”, у: *Između zdravlja i bolesti: Pogled sa Balkana*, ur. Sanja Lazarević Radak, Beograd 2019, 133–144]

Нујић, Паво, *Petrovaradinska krajiška pješačka pukovnija u 18. stoljeću* (doktorska disertacija, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 2020)

- Roksandić, Drago, *Vojna Hrvatska: La Croatia Militaire, Krajiško društvo u Francuskom carstvu 1809–1913*, tom I–II, Zagreb 1988.
- Rothenberg, E. Gunther, *The Military Border in Croatia 1740–1881. A Study of an Imperial Institution*, Chicago and London 1966.
- Rothenberg, E. Gunther, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Bloomington–Indianapolis 1980.
- Rumpler, Helmut, *Eine Chance für Mitteleuropa: Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie, Österreichische Geschichte 1804–1914*, Wien 1997.
- Schwicker, Johann Heinrich, *Geschichte der Österreichischen Militärgrenze*, Wien und Teschen 1883.
- Vaniček, Fr., *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, III Band, Wien 1875.
- Vocelka, Karl, *Glanz und Untergang der höfischen Welt, Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat, Österreichische Geschichte 1699–1815*, Wien 2001.
- Гавриловић, Владан, *Темшиварски сабор и Илirsка дворска канцеларија (1790–1792)*, Нови Сад 2005. [Gavrilović, Vladan, *Temišvarski sabor i Ilirska dvorska kancelarija (1790–1792)*, Novi Sad 2005]
- Илић Мандић, Јелена, *Банатска војна крајина (1764–1800)*, Београд 2020. [Ilić Mandić, Jelena, *Banatska vojna krajina (1764–1800)*, Beograd 2020]
- Нинковић, Ненад, *Српска православна црквена општина Лаћарак*, Сремска Митровица 2015. [Ninković, Nenad, *Srpska pravoslavna crkvena opština Laćarak*, Sremska Mitrovica 2015]

Nenad Ninković

**REBELLION OF PETROVARADIN BORDER GUARDS
NEAR LAKE CONSTANCE IN 1800**

Summary

After the exhausting war between the First Coalition and France, in which border guards from the Petrovaradin regiment participated as Habsburg soldiers, peace was signed in 1797. The border guards remained under arms in anticipation of a new war. The fact that they were not returned to their homes like most of the soldiers caused their dissatisfaction, which intensified due to the fate of their families, who were materially failing in Srem. That is why, while they were at rest, in 1798, they wrote complaints in which they pointed out abuses by officers, problems with the neglect of their priests' duties, the dysfunctionality of family cooperatives, and other economic problems. In April 1799, they submitted their complaints to the emperor, which were not resolved due to the new war with France, which broke out the following year. Border guards fought again and died, while new border guards were mobilised in Srem. Under the influence of those events, in the first half of 1800, their disobedience and non-fulfilment of orders occurred, and then an open rebellion, due to which four infantry battalions and one cavalry division of the Petrovaradin border guards were disarmed and interrogated before a commission in the summer and autumn of 1800. Several border guards were executed, and many were transferred to other military units. Their rebellion showed the military authorities that the situation in the Frontier was unsustainable and that reforms were necessary. The reforms were carried out until 1807, when the Basic Border Law was passed, which only partially responded to the border demands. The rebellion of 1800 is one of the few events of this kind in border history from the time of the wars with France, but it eloquently speaks of the discontent of the frontiersmen and the need to change not only the system in which they lived, but also the entire position of the Serbian people, for whom they sought territory and a secular protector. Although they did not get one or the other, they strengthened their views on the need to emphasise the Serbian uniqueness in the Habsburg Monarchy. That is why it is not surprising that it was the border guards in Srem, Bačka and Banat who fought most fervently for Serbian Vojvodina in the Revolution half a century later.

Оригиналан научни рад

Примљен: 31.3.2023.

Коначно прихваћен за објављивање: 25.5.2023.